

بیست و نهمین کنفرانس ملی هستهای ایران ايران، تهران، دانشگاه شهيد بهشتي ٦ و ۷ اسفندماه ١٤٠١

مطالعه رفتارالاستیکی بلور زیرکونیوم خالص تحت فشار هیدروستاتیکی در فاز های مختلف از طریق محاسبات ابتدا به ساکن

INC29-1002

محمدرضا باسعادت*، محمود پیامی شبستر، سمیرا شیخی

پژوهشکده فیزیک و شتابگرها، پژوهشگاه علوم و فنون هسته ای، سازمان انرژی اتمی، صندوق پستی: ۱۴۳۹۵–۸۳۶، تهران⊣یران **چکیده:**

در راکتورهای هستهای علیالخصوص در آلیاژ غلاف و سایر مواد، ساختاری از آلیاژهای زیرکونیومی استفاده می شود. زیرکونیوم به دلیل دارابودن نقطه ذوب بالا، سطح مقطع جذب نوترون پایین، مقاومت در برابر خوردگی مناسب در آب و خواص مکانیکی به عنوان مواد ساختاری و غلاف سوخت در راکتورهای هستهای مورد استفاده قرار می گیرد. در این مطالعه به بررسی خواص الاستیکی بلور زیرکونیوم خالص در فازهای مختلف پرداخته و تاثیر حضور فشار هیدروستاتیکی را بر روی رفتار الاستیکی آنها مطالعه می کنیم. نتایج محاسبات برای فاز آلفا مطابقت خوبی با محاسبات تجربی و سایر محاسبات دارد. علاوه بر این، خواص الاستیکی فازهای بتا و امکا (که بندرت دادههایی در ارتباط با آنها وجود دارد) تحت فشار هیدروستاتیکی مختلف محاسبه شدهاست. نشان داده شدهاست که به جز ثابت الاستیک 44 در فاز آلفا و امکا، تمام ثابتهای الاستیکی، با افزایش فشار افزایش مییابند. این بدین معناست که امکان لغزشهای برشی برای ساختارهای هگزاگونال زیرکونیوم با افزایش فشار افزایش مییابند. این بدین معناست که امکان افزایش فشار افزایش مییابد.

كليدواژهها: فازهاى زيركونيوم، فشار هيدروستاتيكي، خواص الاستيكي، ناهمسانگردى، پايدارى

Ab initio study of elastic behavior of pure zirconium under hydrostatic pressure at different phases

M. R. Basaadat*, M. Payami Shabestar, S. Sheykhi

Physics and accelerators Research School, Nuclear Science & Technology Research Institute (NSTRI), Atomic Energy Organization of Iran (AEOI), P.O. Box: 14395-836, Tehran, Iran.

Abstract:

Zirconium alloys are used as fuel cladding tubes and other structural materials in nuclear reactors which have high melting point, low neutron absorption cross section, corrosion resistant and proper mechanical stability. In this study, the elastic properties of different pure zirconium phases have been studied and the effect of hydrostatic pressure on the elastic behavior has been investigated. The α -phase calculation is in good accordance with experimental data and other calculations. In addition, the elastic properties of β/ω -phases, which there are rare experimental data and calculations, have been obtained under hydrostatic pressure. It has been shown that except for C44 in α and ω phases, all elastic constants increase with pressure. This means that shear slips is decreased for hexagonal structures of Zirconium with pressure while it is increased for cubic (β -phase) structure.

Keywords: Zirconium phases, Hydrostatic pressure, Elastic properties, Anisotropy, Stability.

بیست و نهمین کنفرانس ملی هستهای ایران ايران، تهران، دانشگاه شهيد بهشتي ٦ و ۷ اسفندماه ۱٤٠١

۱. مقدمه:

زیرکونیوم دارای نقطه ذوب بالا، سطح مقطع جذب نوترون پایین، مقاومت در برابر خوردگی مناسب در آب و خواص مکانیکی قابل اعتماد است که موجب شدهاست به عنوان مواد ساختاری و غلاف سوخت در راکتورهای هستهای مورد استفاده قرار گیرد[۱]. سه فاز برای زیرکونیوم بلوری وجود دارد: فاز با ساختار بسته شش ضلعی (HCP) در دمای کمتر از ۸۶۳ درجه سانتیگراد (α)، فاز با ساختار مکعبی مرکزی (BCC) در دمای بالاتر از ۸۶۳ درجه سانتیگراد (β) و فاز با ساختار شش ضلعی و در حضور فشار هیدرواستاتیک (۵)[۲] (شکل ۱).

مطالعات زیادی در مورد زیرکونیوم و فازهای مختلف و آلیاژهای آنها وجود دارد. به عنوان مثال، تانسور سختی الاستیکی آلیاژ Zr-xNb در حضور نقیصهها و اثر نقیصههای نقطهای بر خواص مکانیکی ساختار زیرکونیوم و آلیاژ -Zr 2r-xNb توسط نویسنده و همکاران با رویکردهای دینامیکی مولکولی[۳–۴] بررسی شدهاست. فیشر^۱ و همکاران مدول های الاستیکی تک بلور و تبدیل فاز HCP به BCC را برای فلزات واسطه گروه IV مطالعه کردند[۵]. وک^۲ و همکارانش نیز خواص مکانیکی آلیاژهای زیرکونیوم و هیدریدهای آن را محاسبه کردند[۶]. همچنین مطالعات دیگری در مورد زیرکونیوم وجود دارد[۷–۸] که بیشتر این مطالعات مربوط به فاز آلفا-زیرکونیوم است. به عبارت دیگر، مطالعات بسیار کمی در مورد فاز بتا و امگا و خواص کشسانی و مکانیکی آن وجود دارد. خواص الاستیکی را می توان با کنترل خواص فاز کریستالوگرافی ارتقا داد[۹]. بنابراین، خواص ماکروسکوپی مواد، به شدت به تحول ریزساختاری اتمها بستگی دارد.

این مطالعه به شرح زیر است: در ابتدا، ثابتهای شبکه و الاستیک و مدولهای الاستیک و اندیس ناهمسانگردی زیرکونیوم محاسبه شده و نتایج با محاسبات تجربی و سایر محاسبات مبتنی برتابعی چگالی^۳مقایسه شده است. سپس، ثابتهای الاستیک در فشارهای متفاوت بهدست آمدهاند و اثر فشار به دقت مورد بحث قرار گرفته است.تطابق خوبی در بخشهایی که دادههای تجربی یا محاسباتی وجود دارد، دیده شد و در برخی موارد نیز، هیچ داده تجربیای برای مقایسه وجود ندارد.

شکل۱. فازهای مختلف زیر کونیوم به ازای دما و فشارهای مختلف.

۲. تئوری و جزئیات محاسباتی:

۱٫۲. ثابت ها و مدولهای الاستیک:

در ابتدا به محاسبه ثابتهای الاستیک پرداخته و بر اساس نوع تقارنهای موجود در هر کدام از فازها، از نگارش وویت و رابطه خطی بر اساس قانون هوک بین تانسور تنش و کرنش استفاده شدهاست که از رابطه زیر بدست میآید: (۱)

¹Fisher

²Weck

³Density Functional Theory (DFT)

که در این معادله σ ماتریس تنش، ϵ ماتریس کرنش و C ماتریس ضرایب الاستیک میباشد. برای ساختارهای هگزاگونال (فاز آلفا و امگا) بر اساس تقارن ۵ ثابت الاستیک مستقل ($C_{11}, C_{12}, C_{13}, C_{33}, C_{44}$) و برای ساختار مکعبی (فاز بتا) سه ثابت الاستیک ($C_{11}, C_{12}, C_{13}, C_{33}, C_{44}$) و برای ساختار مکعبی (فاز بتا) سه ثابت الاستیک (C_{11}, C_{12}, C_{44}) و برای ساختار مکانیکی ساختارها، بر اساس ثوابت الاستیکی موجود شرایط زیر باید برقرار باشد:

$$\begin{cases} C_{11} > |C_{12}|, C_{44} > 0, (C_{11} + 2C_{12})C_{33} > 2C_{13}^2 \\ C_{ii} > 0 \ (i = 1..4), C_{11} > |C_{12}|, (C_{11} + 2C_{12}) > 0 \end{cases}$$
(7)

همچنین مدولهای حجمی، یانگ و برشی بر اساس تقریب وویت بر طبق روابط زیر بدست میآیند:

$$K_{V} = \frac{2C + 4C_{13} + C_{33}}{9}, G_{V} = \frac{C + 2C_{33} - 4C_{13} + 12(C_{44} + C_{66})}{30}$$
(7)

$$K_{R} = \frac{CC_{33} - 2C_{13}^{2}}{C + 2C_{33} - 4C_{13}}, G_{R} = \frac{5(CC_{33} - 2C_{13}^{2})C_{44}C_{66}}{2[3K_{V}C_{44}C_{66} + (CC_{33} - 2C_{13}^{2})(C_{44} + C_{66})]}$$
(*)

$$\frac{1}{E} = \frac{1}{3G} + \frac{1}{9K} \tag{(b)}$$

در رابطههای فوق K، G، K و U به ترتیب مدول حجمی، برشی، یانگ و نسبت پواسون هستند. زیروندهای ^۱V و ^۲R به ترتیب تقریبهای وویت و رویس (حد بالا و پایین) کمیتهای ذکر شده برای یک بلور چند بلوری است. بنابراین مقدار مدولهای الاستیک ذکر شده بین حد بالا و پایین قرار خواهد گرفت و بصورت میانگین این دو کمیت به نام تقریب هیل^۳ در نظر گرفته میشود. همچنین در رابطههای ۳ و ۴، C = C₁₁ + C₁₂ میباشد.

۲٫۲. اندیس ناهمسانگردی:

برای محاسبه میزان ناهمسانگردی در یک ساختار از اندیس جهانی ناهمسانگردی استفاده می کنیم که به صورت زیـر تعریف می شود:

$$A^{\rm U} = 5\left(\frac{G_{\rm V}}{G_{\rm R}}\right) + \left(\frac{K_{\rm V}}{K_{\rm R}}\right) - 6 \tag{8}$$

در رابطه ۶ مقدار بزرگتر ${
m A}^{
m U}$ بیانگر ناهمسانگردی بیشتر ساختار می باشد.

۳٫۲. جزییات محاسباتی:

تمامی محاسبات انجام شده در این پژوهش با استفاده از نظریه تابعی چگالی بوده و در آن از شبه پتانسیل موج تخت (PW) موجود در بسته نرم افزاری کوانتوم اسپرسو (QE) استفاده شده است[۱۰]. همچنین در شبه پتانسیل از تقریب گرادیان تعمیم یافته (GGA) و تابعی تبادلی-همبستگی پردو-ونگ⁴ استفاده شده است. ساختارها به طور کامل بهینه-اسازی شدهاند و انرژی جنبشی قطع توابع موج ۵۰، ۶۰ و ۷۰ ریدبرگ به ترتیب برای فازهای آلفا، بتا و امگا استفاده شده است. ساختارها به طور کامل بهینه-سازی شدهاند و انرژی جنبشی قطع توابع موج ۵۰، ۶۰ و ۷۰ ریدبرگ به ترتیب برای فازهای آلفا، بتا و امگا استفاده شده است. علاوه بر این، انرژی جنبشی قطع چگالی نیز ۸ برابر انرژی قطع تابع موج در نظر گرفته شده است. خواص الاستیک با استفاده از بسته نرمافزاری THERMO_PW [۱۱] محاسبه می شود. علاوه بر این، بهینه سازی مش بندی در فضای وارون و در ناحیه بریلوئن (BZ) نیز انجام شده و ۱۳×۲۳×۲۳، ۳۰×۲۰×۲۰ و ۳۲×۲۰×۲۰ نقطه مش بصورت همسانگرد در راستاهای مختلف به ترتیب برای فازهای آلفا، بتا و امگا در نظر گرفته شد. برای محاسبه ثابتهای الاستیک، پس از بهینه سازی سلول و مکانهای اتمی کرنشهایی به ساختار اعمال شده که دامنه تغییرات آن بین

٣

¹Voigt

²Reuss

³Hill ⁴Perdew-Wang91

بیست و نهمین کنفرانس ملی هستهای ایران ايران، تهران، دانشگاه شهيد بهشتي ٦ و ۷ اسفندماه ۱٤٠١

تغییرات فشار هیدرواستاتیک بین ۰ تا ۱۰گیگاپاسکال در نظر گرفته شده است. فشاری که در آن در نزدیکی دمای صفر گذار فازی eta o eta رخ می دهد، بر اساس اطلاعات موجود در حدود ۲۰٫۵ گیگا پاسکال بوده[9] و بنابراین محدوده تغییر فشار هیدرواستاتیکی برای فاز بتا ۲۱ تا ۳۰ گیگاپاسکال انتخاب شد. درنهایت، برای فاز امگا تغییر فشار هیدرواستاتیکی بین ۰ تا ۲۰ گیگاپاسکال در نظر گرفته شد.

۳. نتایج و بحث:

در بخش اول به محاسبه ثوابت شبکه و الاستیک و همچنین مدولهای الاستیک و میزان ناهمسانگردی ساختارهای زیرکونیوم می پردازیم و بر اساس بهینه سازی های انجام شده در ساختارهای فازهای مختلف زیرکونیوم این کمیت ها محاسبه شده و با نتایج حاصل از محاسبات دیگر یا دادههای تجربی موجود در جدول ۱ لیست و مقایسه شدهاست. از جدول ۱ می توان ملاحظه کرد که نتایج بدست آمده در این پژوهش در تطابق خوبی با نتایج تجربی و همچنین محاسبات موجود قرار دارند. ثابتهای الاستیک برای فاز آلفا بسیار نزدیک به نتایج تجربی بوده و در بیشترین انحراف خطایی کمتر از ۲۰٪ دارند. درباره فاز بتا، انحرافاتی از مقادیر تجربی دیده می شود که می تواند به دلیل این حقیقت باشد که برخلاف محاسبات انجام شده در اینجا دادههای تجربی در دماهای بالا بدست آمدهاند. تا جایی که میدانیم اندازه گیری از ثابتهای الاستیک فاز امگا زیرکونیوم بهصورت تجربی وجود ندارد و بنابراین اهمیت کار بر روی این فاز با توجه به کمبود اطلاعات در این فاز ضروری بنظر میرسد.

جدول ۱. ثابتهای شبکه و الاستیک فازهای مختلف زیرکونیوم [بر حسب گیگا پاسکال و آنگستروم].

				•					-			
A^{U}	Е	G	К	C ₄₄	C ₃₃	C ₁₃	C ₁₂	C11	с	а	روش	فاز
۲۸, ۰	۹١,١	۳۴,۰	94,8	۲۵,۹	180,5	۶۷,۵	۶۵,۷	148,4	۵,۱۵۴	۳,۲۳۵	مطالعه حاضر	
۰,۲۵	٩٠,٩	۳۳,۸	۹۷,۴	۲۶,۰	188,8	۷١,٠	۶٨,۵	148,1	۵,۱۶۸	۳,۲۳۶	DFT^1	α
٠,١١	٩۶,٣	366,1	۹۵,۳	۳۲,۱	184,9	۶۵,۴	۲۲,۵	۱۴۳,۵	0,149	۳,۲۳۳	تجربى	
۴,۶	40,9	14,1	۱۳۷,۸	۳۶,۷			۱۳۳,۵	148,4		3,088	مطالعه حاضر	
۰,۳۶	۲۵,۴	۲۶,۸	۱۳۱,۲	۳۷,۰			۱۱۶,۸	180,0		۳,۳۷۴	DFT^4	β
۶,۱	۳۸,۵	۱۳,۴	٩۶,٧	۳۸,۰۶			٩٣۶	1.48		۳,۶۲۷۵	تجربی ^۵	
۴۷, ۰	١١٩	40,8	۱۰۲,۵	۳۳,۴	۲۰۵,۷	۵۲,۸	۷۸٫۵	174,1	۳,۰۵۴	4,191	مطالعه حاضر	
۰,۵۶	١١٢	۴۲,۸	٩۶,٧	۳۰,۶	۱۹۷,۸	۴۷,۵	۷۵,۶	180,0	۳,۱۵۰	۵,۰۵۶	DFT^8	ω
-	-	-	-	-	-	-	-	-	۳,۱۵۰	۵,۰۳۹	تجربى ٩	

مرجع [۲] نتایج در فشار ۲۰ گیگا پاسکال می باشد

مرجع [۵] نتایج در دمای ۲۰ درجه سانتیگراد می باشد.

این محاسبات در دمای ۸۷۰ درجه سانتیگراد انجام شده است.

مرجع [۱۲] نتایج در دمای ۹۱۵ درجه سانتیگراد اندازه گیری شده است. مرجع [١٣] نتايج در دماى ٩١٥ درجه سانتيگراد اندازه گيرى شده است.

این محاسبات در فشار صفر گیگا پاسکال می باشد.

مرجع [٩] نتایج در فُشار صُفر گیگا پاسکال می باشد. مرجع [۱۴] نتایج در فشار صفر گیگا پاسکال می باشد.

اندیس ناهمسانگردی نیز که نشاندهنده میزان ناهمسانگرد بودن ساختارهاست، بجز برای فاز بتا، عددهای نزدیک به صفر را نشان می دهد و این نشان دهنده همسانگردی تقریبی بلور زیرکونیوم در ساختار های هگزاگونال می باشد. شرایط پایداری (رابطه ۲) برای فازهای مختلف زیرکونیوم در محاسبات انجام شده چک شد و تمامی ساختارها از لحاظ مكانيكي يايدار هستند.

در بخش بعدی به بررسی تاثیر فشار بر ثابتهای الاستیک می پردازیم. هنگامی که به ساختارهای زیرکونیومی فشار وارد می شود، ثابت های شبکه و به تبع آن ثابتهای الاستیک می توانند تغییر کنند و بر اساس کاربردهایی که این فلز در صنعت دارد و در شرایط مختلف از جمله تحت فشارهای مختلف در حال کار است، بنابراین بررسی رفتار وابسته به

فشار این فلز بسیار حائز اهمیت است. رفتار وابسته به فشار ثابتهای الاستیک فازهای مختلف زیر کونیوم در شکل ۲ نشان داده شده است.

با توجه به اینکه زمانی که فشار روی ساختار اعمال می شود، مقادیر تانسور تنش افزایش می یابند، می توان نتیجه گرفت که مقادیر ثابتهای الاستیک نرمال نیز افزایش می یابند. در فازهای آلفا و امگا (ساختارهای هگزاگونال) افزایش فشار منجر به کاهش ثابت الاستیک برشی می شود و این موضوع باعث کاهش قابلیت تحرک برشی لایههای اتمی زیر کونیوم بر یکدیگر می گردد. برای فاز بتا این موضوع بر عکس است و با افزایش فشار قابلیت تحرک برشی افزایش می یابد. در مار یر یکدیگر می گردنی الاستیک برشی می می با می می باعث کاهش قابلیت تحرک برشی لایه های اندر کونیوم بر یکدیگر می گردد. برای فاز بتا این موضوع بر عکس است و با افزایش فشار قابلیت تحرک برشی افزایش می یابد. در ایر یکدیگر می گردد. برای فاز بتا این موضوع بر عکس است و با افزایش فشار قابلیت تحرک برشی افزایش می یابد. در حالت کلی رابطه ثابت الاستیک بر حسب فشار را می توان با بسط آنها بر حسب فشار به صورت زیر بیان کرد: $C_{ij}(P) \approx C_{ij}(P) = C_{ij}(P)$

در رابطه فوق $\frac{\partial C_{ij}}{\partial P}$ را مشتق فشاری ثابت الاستیک مینامند و این کمیت برای هر ساختاری می تواند بیانگر ویژگی الاستیکی ساختار بر حسب اعمال فشار باشد و نرخ افزایش یا کاهش ثابتهای الاستیک را بر حسب فشار نشان می-دهد. جدول ۲ این مقادیر ثابتهای الاستیک در فشار صفر و مشتق فشاری آنها لیست شده است.

جدول۲. ثابتهای الاستیک فازهای آلفا، بتا و امگا به صورت تابعی از فشار.

				-	-	-				
$\partial C_{44} / \partial P$	$\partial C_{33} / \partial P$	$\partial C_{13} / \partial P$	$\partial C_{12} / \partial P$	$\partial C_{11} / \partial P$	C44(0)	$C_{33}(0)$	$C_{13}(0)$	$C_{12}(0)$	$C_{11}(0)$	
-•,۴	4,9	۲,۹	۳,۳	۲,۴	78,0	180,7	۶۲,۶	۶۵,۴	140,7	α
۰,۲			۰,۴	۰,۹	۳۲,۰			180,4	۱۲۸,۰	β
-•,٢	۴,۳	۲,۱	۲,۹	4,1	34,1	۲۰۳,۳	۵۱,۶	٧۶,٣	141,4	ω

همانطور که در جدول ۲ دیده میشود، افزایش نرخ مشتق فشار برای ثابت های C₁₁ و C₃₃ در فاز امگا بیشتر از فاز آلفا است و این کمیت برای ثابتهای C₁₂ و C₁3 در فاز امگا کمتر از آلفا میباشد. به همین ترتیب کاهش نرخ C₄₄ نسبت به فشار برای فاز آلفا نسبت به امگا بیشتر است. تنها مقدار منفی نرخ تغییر ثابتهای الاستیک با فشار مربوط به ثابت C44 در ساختارهای هگزاگونال میباشد. تمام مشتقات فشار ثابتهای الاستیک برای فاز بتا کوچک و مثبت هستند که به این معناست که با افزایش (یا کاهش) فشار بر فاز بتا زیرکونیوم ثابتهای الاستیک زیاد (یا کم) میشوند.

۴. بحث ونتيجه گيرى:

ساختار و خواص الاستیکی فازهای مختلف زیرکونیوم در این مطالعه مورد بررسی قرار گرفت و نتایج بدست آمده تطابق خوبی را با نتایج دیگر محاسبات و نتایج تجربی نشان میدادند. سپس رفتار ثابتهای شبکه و الاستیک در حضور فشار مورد بررسی قرار گرفت و ملاحظه شد که برای ساختارهای هگزاگونال افزایش فشار بر ساختار میتواند منجر به افزایش سختی جسم در راستاهای مختلف شود. اما برای ساختارهای هگزاگونال افزایش فشار منجر به کاهش ثابت الاستیک برشی می شود در حالیکه در مورد فاز بتا و ساختار مکعبی اینطور نیست.

۵. مراجع:

1. B. Cox, J. Nucl. Mater.336, 331 (2005).

2. Q. Peng, et. al., Pressure e_ect on stabilities of self-interstitials in HCP- Zirconium.Scienti_c report 4 (2014).

3. M. R. Basaadat and M. Payami. Elastic sti_ness tensors of Zr-xNb alloyin the presence of defects: A molecular dynamics study, InternationalJournal of Modern Physics C 31.02 (2020) 2050028.

4. M. R.Basaadat, "The study of the properties of point defects in pure-Zr and Zr-1% Nb alloy using density-functional theory and atomic simulation." (2020): 57-64.

5. E. S. Fisher and C. J. Renken, Single-crystal elastic moduli and the hcp \rightarrow bcc transformation in Ti, Zr, and Hf. Phys. Rev. 135, (1964) A482.

6. P. F.Weck, E. Kim, V. Tikare and J. A. Mitchell, Mechanical properties of zirconium alloys and zirconium hydrides predicted from density functional perturbation theory Dalton Trans. 44, (2015) 18769.

7. D. I. Bolef, Elastic constants of single crystals of the bcc transitionelements V, Nb, and Ta. J. Appl. Phys. 32 (1961) 100.

8. Y. P. Varshni, Temperature dependence of the elastic constants. Phys. Rev. B 2 (1970) 3952.

9. Y. J. Hao, et al. "Phase transition and elastic constants of zirconium from first-principles calculations." Journal of Physics: Condensed Matter 20.23(2008): 235230.

10. P. Giannozzi, et al. "QUANTUM ESPRESSO: a modular and open-sourcesoftware project for quantum simulations of materials." Journal of physics:Condensed matter 21.39 (2009): 395502.

11. A. Dal Corso. "Elastic constants of beryllium: a _rst-principles investigation." Journal of Physics: Condensed Matter 28.7 (2016): 075401.

12. G. Kresse, and J. Furthmuller. "E_cient iterative schemes for ab initiototal-energy calculations using a plane-wave basis set." Physical review B54.16 (1996): 11169.

13. S. N. Vaidya, and G. C. Kennedy. "Compressibility of 22 elemental solidsto 45 KB." Journal of Physics and Chemistry of Solids 33.7-9 (1972):1377-1389.

14. G. Steinle-Neumann, L. Stixrude, and R. E. Cohen. "First-principleselastic constants for the hcp transition metals Fe, Co, and Re at highpressure." Physical Review B 60.2 (1999): 791.